

monda. Ez eppugy igaz a tudományos kutatások részvevőire, mint a mindennapok iskolai világának egyik főszereplőjére, a pedagógusra. Vélhetően a tanári, a kutatói pálya mesterei abban is egyetértenek, hogy minél jobban elmélyülnek szakterületük rejtelmeiben, annál inkább rájönnek, hogy az általuk választott úton számos olyan elágazás létezik, amelyeknek a bejárása újabb és újabb területek felfedezésének, a meglévő információk elmélyítésének vagy más kontextusba helyezésének lehetőségét rejti.

A folyamatos egyéni és szakmai fejlődés érdekében vállalnunk kell azt is, hogy a megszokott és beváltnak tűnő út helyett olyan területek feltárását vesszük célba, amelyek segítségével képesek leszünk a legapróbb jellemzőkre való tekintettel folytatni kutatói és tanári munkánk.

Így tehet az az olvasó is, aki a kvalitatív pedagógiai kutatások alap-szakirodalmát kritikusan szemlélte, és felfedezte azokat a kiskapukat, amelyekben keresztül egy olyan új világban találta magát, ahol a kvalitatív kutatómódszertani ismeretek eredményeire és bizonytalan voltára is magyarázatot kaphatott. Ezt a különös, filozófiai háttérű világot tárhatja elének könyvében Jo Reichertz. A feltételes mód jelenlétét az indokolja, hogy a kötet nem könnyű olvasmány, bizonyos fogalmak és – főleg kutatásról, módszertanról vallott – nézetek újraértelmezését követeli meg az olvasótól, aki így olyan módszertani kultúrát építhet fel, amellyel sikeres lépéseket tehet a társadalmi, a humán valóság feltárása és megértése felé.

A könyv előzetes kvalitatív kutatómódszertani ismereteket igényel. Olvasásakor a kvalitatív kutatóban olyan rejtett problémákat idézhet fel, amelyekkel korábbi vizsgálatain során már találkozott, és amelyeket nem vagy kevésbé sikeresen oldott meg. Ez az egyik lehetőség, de nem zárhatjuk ki azt az esetet sem, amikor a kötet olvasása további kérdések tömegét generálja. Utóbbi szituáció állt elő a recenzensnél is.

Reichertz hat eltérő hosszúságú fejezetben mutatja be az abdukciónak a kvalitatív

társadalomtudományi kutatásban betöltött szerepét.

Az első fejezet bevezető jellegű, számos kérdést érint az abdukcióval kapcsolatban. Elemzi az abdukció megjelenését biztosító filozófiai háttér, és hangsúlyt helyez a fogalom ismertté válását nagymértékben segítő pragmatizmus irányzatának bemutatására is. Sokáig ismeretlen volt az abdukció fogalma, de az „abduktív fordulat” időszakának köszönhetően ma már széleskörűen használják a társadalomtudományoktól egészen a programozásig. Mint minden új dologgal kapcsolatban, a tudományos közvélemény óriási elvárásokat támasztott az abdukcióval szemben is: tőle várták például a kvalitatív kutatások stabil alapokra helyezését és a metodológiai követelmények körüli bonyolult problémák tisztázását is. Ma már világossá vált, hogy az abdukció megjelenése olyan újabb problémákat vetett fel, amelyek a kvalitatív kutatások speciális jellegét hangsúlyozzák, így nyomatékosítják azt az igényt, hogy a kvantitatív kutatásokban használatos terminológiákat kvalitatív esetben célszerű átértelmezni, hiszen csak így segíthetik a humán valóság feltárását és értelmezését.

A második fejezet a leghosszabb, több alfejezete segíti a kötet gondolatmenetének megértését. Érdekes és mély tartalmú elméleti fejtegetésekkel találkozhatunk ebben a fejezetben. Reichertz a kiváló amerikai filozófus és matematikus, Charles Sanders Peirce gondolataira alapozva vizsgálja az abdukció történeti vo-

natkozásait. Feltárja a kvalitatív, az analitikus indukció, az abdukció, a hipotézis korábbi fogalommagyarázatait és az ezekből eredő dilemmákat, majd világosan rámutat arra, hogy miként kristályosodtak ki a napjainkban is használatos definíciók. Mindezek sokat segítenek a kvalitatív kutatások szerkezetének és folyamatlogikájának megértésében, magyarázatot adnak a ciklikus és a lineáris folyamatok létezésére, illetve rámutatnak a közöttük lévő kapcsolódási pontokra is.

A rövid harmadik fejezetben a szerző az abdukció Peirce szerinti forrásainak feltárására és értelmezésére vállalkozik. A logika, a tudás, az intuíció, a tapasztalás szerepét hangsúlyozza, de megmarad elméleti síkon. Gondolatait nem vonatkoztatja a kvalitatív társadalomtudományi kutatásokra, így a gyakorlati összefüggéseket kereső olvasó nem tud következtetni a fejezetrészt mondanivalójára.

A következő rész rendkívüli jelentőségű, hiszen az abdukció elvont, sokszor nehezen érthető működését a szerző gyakorlati példákkal illusztrálja. Ekkor válnak igazán hasznossá az előző fejezetek tartalmi, hiszen ezek alapján érthetők meg a jól megválasztott példákkal bemutatott elméletek koncepciói. Ekkorra már a kötet jól felépített és következetesen végigvitt logikát mutat.

Az utolsó két fejezet újból visszatér az elméletek bonyolult talajára. Megjelenik a retrodukció és az abdukció közötti fogalmi bizonytalanság is, amelyet érdemes lett volna több szempontból elemezni, hiszen az abdukció bonyolult metafizikai értelmezésével való találkozáskor a gondolatmenet megértéséhez minden korábbi fogalomértelmezésre szüksége lehet az olvasónak.

A fejezeteket találóan megválasztott mottók, idézetek vezetnek be, amelyekből a tartalomra, a stílusra és sok helyen a szerző gondolkodásmódjára is következtethetünk. A kötetben végigvonuló lábjegyzetek bőséges kiegészítő információval látják el az olvasót, sok esetben túlmutatnak a témán, és az érdekesség kategóriájába sorolhatók (lásd például a Peirce nevének írására vonatkozó információkat).

Sokszor Peirce eredeti írásait dolgozza fel a szerző, így olyan angol nyelvű idézetek szakítják meg a szöveget, amelyek hűen visszaadhatják azt a szöveggörnyezetet, amely a legjobban tükrözi Peirce gondolkodásmódját. A kötetben a dőlten szedett kiemelések mindvégig a lényeg hangsúlyozását tartják szem előtt, de ábrák, táblázatok használata segítette volna a megértést, hiszen hozzájárultak volna az ok-okozati összefüggések átlátásához. A munkát részletes és gondosan válogatott szakirodalmi háttér alapozza meg.

A könyv kiváló elméleti munka, az abdukció egy lehetséges megközelítési és értelmezési módját több tudományterület metszéspontjában végzi, de nehéz, helyenként elvont, a gyakorlat számára alkalmanként nehezen értelmezhető tételeket tartalmaz. Mindezek ellenére sokrétűségének köszönhetően az olvasó számára intellektuális élményt biztosít, a kvalitatív kutatások szempontjából azonban kevés olyan elemet tartalmaz, amelyből az derülne ki, hogy mikor, mit és hogyan kellene tennie a kvalitatív kutatónak a vizsgálat során akkor, ha abduktívan következtet és gondolkodik. Ez a feladat a jövő abdukcióval foglalkozó szakirodalmának leírására vár. Erénye – amellet, hogy bevezet az abdukció történeti hátterébe – az is, hogy világos különbséget tesz a dedukció, az indukció és az abdukció között, valamint felhívja a figyelmet az abdukció és a retrodukció közötti, napjainkig is tartó értelmezésbeli problémákra, illetve ezek lehetséges kvalitatív megjelenési formáira is.

A kötet mindazon elméleti szakemberek, doktori képzésben részt vevő hallgatók számára ajánlható, akik a kvalitatív kutatómódszertan területén szeretnének élményekben gazdag, ugyanakkor számos további kérdést felvető képzeletbeli utazást tenni.

Reichertz, Jo (2003): *Die Abduktion in der qualitativen Sozialforschung*. Leske – Budrich, Opladen.

Sántha Kálmán

Kodolányi János Főiskola, Bölcsészettudományi és Művészeti Intézet, Neveléstudományi Tanszék